

4.12 ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΞΕΝΩΝ ΟΡΩΝ

Μαρία Κακριδή-Φερράρι

Η μετάφραση ξένων όρων συνδέεται στενά με το γενικότερο φαινόμενο του δανεισμού, εφόσον οι προς μετάφραση όροι εισέρχονται στη γλώσσα ως δάνεια από άλλες –ισχυρότερες συνήθως– γλώσσες, ενώ οι νέοι όροι που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της διαδικασίας της μετάφρασης ονομάζονται χαρακτηριστικά *μεταφραστικά δάνεια* (π.χ. *φουτμπόλ* → *ποδόσφαιρο*, *τηλεκοντρόλ* → *τηλεχειριστήριο*). Οι ξένες λέξεις καλύπτουν κυρίως κενά ορολογίας των επιστημών, της τεχνολογίας ή ειδικών τομέων της καθημερινής ζωής (π.χ. μόδα, κουζίνα, αθλητισμός). Επιπλέον, εξειδικεύουν εννοιολογικές περιοχές, όπου ο ελληνικός όρος καλύπτει το γενικό φάσμα και ο ξένος έρχεται να κατονομάσει μικρό μόνο τμήμα του. Π.χ. *υποδοχή* λέμε το γενικό φαινόμενο, *ρεσεψιόν* τον χώρο υποδοχής ενός ξενοδοχείου. Άλλο το γενικότερο *ύφος*, άλλο το *στιλ* ή *στιλάκι* ενός ατόμου, άλλο σημαίνουν και οι αντίστοιχα παραγόμενες εκφράσεις (*έχει ύφος* ≠ *έχει στιλ*), όσο και αν υπάρχουν ενδιάμεσοι τόποι ταύτισης των δύο.

Αντίθετα όμως με άλλες μορφές δανεισμού, αυθόρμητες και απροσχεδίαστες, η *μετάφραση* των λέξεων που μια γλώσσα δανείζεται από μίαν άλλη αποτελεί κατά κανόνα προσχεδιασμένη διαδικασία, η οποία πραγματοποιείται από συγκεκριμένους φορείς, εξυπηρετεί ορισμένες πρακτικές ανάγκες της κοινωνίας, αλλά συνδέεται συχνά και με ιδεολογικές στάσεις εθνοκεντρισμού και επιθυμίας εθνικής και γλωσσικής «καθαρότητας». Η γλώσσα-αποδέκτης των δανείων δηλαδή θεωρείται από τους χρήστες της ότι κινδυνεύει με αλλοίωση των χαρακτηριστικών της από την ύπαρξη ή τη συνεχή εισροή των ξένων όρων και το αίτημα της μετάφρασής τους προέρχεται, τουλάχιστον για ορισμένες ομάδες, από την ουτοπική –στην αθώοτερη μορφή της– *λογική της απόλυτης γλωσσικής ομοιογένειας*. [1]

Η κινδυνολογική αντιμετώπιση της αθρόας εισαγωγής ορολογίας στους τομείς κυρίως της τεχνολογίας και των επιστημών, όπου εντοπίζεται ο μεγαλύτερος αριθμός των σύγχρονων δανείων, δεν λαβαίνει υπόψη της ότι το φαινόμενο οφείλεται στην απουσία *παραγωγής* τεχνολογίας ή επιστημονικής γνώσης από τη χώρα-αποδέκτη της ορολογίας. Συνεπώς, δεν έχει νόημα να αντιμετωπίζεται αποκλειστικά με την καταπολέμηση του απλού «συμπτώματος», της *μορφής* δηλαδή που θα έχουν οι όροι, οι οποίοι θα αντιστοιχούν στις νέες έννοιες: της γλώσσας προέλευσης ή της γλώσσας-αποδέκτη. Στην ελληνική κοινωνία το πρόβλημα επιτείνεται από το γεγονός ότι πολλοί από τους νεόπλαστους στη γλώσσα προέλευσης όρους κατασκευάζονται, σύμφωνα με την ισχύουσα παράδοση, από ελληνικές ρίζες (π.χ. *astrophysics*, *tomographie*), πράγμα που ενισχύει τις εθνοκεντρικές ιδεολογικές στάσεις.

Ωστόσο, αν η λογική του γλωσσικού «καθαρισμού» δεν φτάνει σε ακραίες μορφές (δηλαδή να απαιτεί να αποδοθούν στην ελληνική δάνεια με ευρεία χρήση, π.χ. *ρεπορτάζ* → *ειδησιολογία*, ή αφομοιωμένα ήδη στο κλιτικό και παραγωγικό σύστημα, π.χ. *κουπόνι* → *δελτάριο*), και δεδομένης της πραγματικής ανάγκης λεξιλογικού εμπλουτισμού της γλώσσας-αποδέκτη λόγω της ιδιαίτερα ταχείας εξέλιξης της τεχνολογίας και των επιστημών, η επιθυμία μετάφρασης της

ξένης ορολογίας μπορεί να εξυπηρετήσει συγκεκριμένους στόχους και έτσι να έχει θετικά αποτελέσματα. Οι στόχοι αυτοί συνίστανται:

α) στον εμπλουτισμό της γλώσσας-αποδέκτη με νέες λεξιλογικές μορφές πιο «ευέλικτες» παραγωγικά και πιο «διαφανείς» στους ομιλητές της απ' ό,τι τα ξένα δάνεια, εφόσον θα αποτελούνται από γνωστά γλωσσικά στοιχεία, ήδη εν χρήσει στη γλώσσα-αποδέκτη

β) στην ενοποίηση της υπάρχουσας ορολογίας και τον σαφή καθορισμό της σχέσης σημείου-αντικειμένου αναφοράς για κάθε έννοια, δεδομένου ότι οι περισσότεροι όροι προς μετάφραση αποτελούν *τεχνικούς όρους* επιστημονικών πεδίων, οι οποίοι δεν χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο ούτε με την ίδια γλωσσική μορφή από τους ειδικούς του κάθε κλάδου.

Οπωσδήποτε όμως, τόσο η σχετική και όχι απόλυτη χρησιμότητα της «διαφάνειας» στο λεξιλόγιο όσο και η αναπόφευκτη ύπαρξη σημασιολογικής διαφοροποίησης στη χρήση της ορολογίας από τους διάφορους επιστήμονες καθιστούν την πλήρη επιτυχία των δύο παραπάνω στόχων ανέφικτη.

Στα ελληνικά, ένα μεγάλο μέρος μεταφραστικών δανείων εισήλθε τον 19ο αιώνα, κατά την περίοδο της δημιουργίας του νεοελληνικού κράτους. Την εποχή εκείνη έχουμε μαζική αντικατάσταση πολλών αφομοιωμένων (δηλαδή λαϊκών) τουρκικών και ιταλικών δανείων (*μπαξές* → *κήπος*, *μινίστρος* → *υπουργός*), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κάποια από αυτά δεν επιζούν σε οικείες χρήσεις. Από την άλλη πλευρά όμως έχουμε και εισαγωγή μεγάλου μέρους μεταφραστικών δανείων και εκφράσεων από τα γαλλικά (*εκνευρίζομαι*, *αξίζει τον κόπο*, *δίνω διαταγές*, *λαμβάνει χώρα*). Η διαφορετική αυτή στάση και ανοχή απέναντι σε γλώσσες πρώην κατακτητών από τη μία και γλώσσες πολιτισμικού γοήτρου από την άλλη δείχνει και την ιδεολογική διάσταση του προβλήματος των δανείων και της μετάφρασής τους. Αντίθετα όμως με νεότερες απόπειρες μετάφρασης, το μεγαλύτερο μέρος των παλαιότερων μεταφραστικών δανείων είναι απολύτως ενταγμένο στη γλώσσα.

Στη σύγχρονη εποχή, οι φορείς που αναλαμβάνουν να μεταφράσουν εισαγόμενη ορολογία δεν είναι τόσο μεμονωμένες προσωπικότητες με κύρος, όπως σε προγενέστερες εποχές, όσο εντεταλμένες επιτροπές λογίων και ειδικών σε διάφορους επιστημονικούς τομείς. Τέτοιου είδους φορείς είναι στην Ελλάδα, μεταξύ άλλων, ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΛ.Ο.Τ.), η Ακαδημία Αθηνών (Γραφείο Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών), το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Γραφείο Ορολογίας), η Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (ΕΛ.ΕΤ.Ο.) και το Ίδρυμα Επεξεργασίας Λόγου (Ι.Ε.Λ.). Οι προσπάθειές τους επικεντρώνονται στη δημιουργία εκτεταμένων βάσεων δεδομένων με λεξικά ορολογίας για τις διάφορες επιστήμες. Εννοείται ότι η χρήση των όρων αυτών δεν περιορίζεται αποκλειστικά στα πλαίσια του επιστημονικού λόγου, μια και πολλοί από αυτούς έχουν πια περάσει σε καθημερινή χρήση.

Η επιτυχία μιας μετάφρασης όρου, το αν θα καταφέρει δηλαδή να αντικαταστήσει στη χρήση το αυτούσιο δάνειο ή όχι, είναι αποτέλεσμα αλληλεξάρτησης κοινωνικο-ιδεολογικών και γλωσσικών παραγόντων. Εξαρτάται δηλαδή από τον ιδεολογικό προσανατολισμό και τους κοινωνικούς ή άλλους στόχους των ομάδων που πρωτοεισάγουν ή χρησιμοποιούν τον όρο και τη στάση τους απέναντι στη γλώσσα προέλευσής του (ομάδες νέων, ομάδες επιστημόνων, καλλιτεχνών ή τεχνικών), συγχρόνως όμως και από καθαρά επικοινωνιακούς ή γλωσσικούς

παράγοντες. Ως προς τους τελευταίους, οι γλωσσολόγοι επισημαίνουν συγκεκριμένα σημεία που πρέπει να προσεχθούν. Η ελληνική λέξη που επιλέγεται ως μετάφραση του ξένου όρου θεωρείται ότι καλό είναι:

α) να εισάγεται συγχρόνως με τον ξένο όρο, πριν προλάβει δηλαδή να καθιερωθεί ο τελευταίος, δεδομένου ότι, τουλάχιστον ως προς τα πολιτισμικά αντικείμενα, η λέξη που τα κατονομάζει έρχεται συνήθως συγχρόνως με αυτά. Είναι υπερβολικά δύσκολο να θέλουμε να επικρατήσει ο ελληνικός όρος, όταν το αυτούσιο ξένο δάνειο έχει γίνει πια μέρος της κοινής χρήσης της γλώσσας (π.χ. *ρετιρέ* → *εσοχή*, *τεστ* → *δοκιμασία*).

β) να είναι εξίσου οικονομική με τον ξένο όρο: να μην είναι ούτε πολυσύλλαβη ούτε περιφραστική, αν δεν είναι και αυτός (όχι π.χ. *τηλεομοίωτυπο* κ.τ.ό. αντί για *φαξ*, ούτε *μουσικοί αγώνες* αντί για *φεστιβάλ*).

γ) να είναι σχηματισμένη σύμφωνα με τους κανόνες και τις συνήθειες της ελληνικής γλώσσας [2]

δ) να δίνει τη δυνατότητα, όσο γίνεται, αναγωγής στην ξένη λέξη ακολουθώντας την αντίστροφη πορεία μετάφρασης, από τα ελληνικά στην ξένη γλώσσα: *πολυμέσα* → *multimedia*.

Οπωσδήποτε είναι πολύ δύσκολο να πληρούν οι ελληνικοί όροι όλα τα παραπάνω κριτήρια συγχρόνως. Σε τελική ανάλυση, η απόφαση ανήκει στους ίδιους τους ομιλητές μιας κοινωνίας, πράγμα το οποίο συχνά λησμονούν οι φορείς που προτείνουν τις διάφορες μεταφράσεις. [3]

Βιβλιογραφία

- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ-ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Α. 1986. *Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική*. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ., Παράρτημα αρ. 65. Θεσσαλονίκη.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ-ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Α. 1994. *Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής. Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική. Μορφολογική ανάλυση*. Θεσσαλονίκη.
- ΒΛΑΧΟΣ ΑΓΓ. 1983. Ο εξελληνισμός ξένων λέξεων - Πρόχειρο γλωσσάριο. *Καθημερινή* 17-18/4/1983, 24-25/5/1983 και 30/5/1983.
- BECHEREL, D. 1981. A propos des solutions de remplacements des anglicismes. *La Linguistique* 17/2:119-131.
- CALVET, L.-J. 1988. L'enjeu néologique et ses rapports à l'idéologie. Στο *Actes du 13ème Colloque International de Linguistique Fonctionnelle* (Κέρκυρα, 24-29 Αυγούστου 1986), 103-106. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- CONTOSSOPOULOS, N. G. 1978. *L'influence du français sur le grec. Emprunts lexicaux et calques phraséologiques*. Αθήνα.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. 1994. Επιστημονική μεταγλώσσα. Οι επιστημονικοί όροι της ελληνικής. Στο *Η Γλώσσα ως αξία. Το παράδειγμα της ελληνικής*, 31-46. Αθήνα: Gutenberg.
- ΠΕΤΡΟΥΝΙΑΣ, Ευ. 1996. Γλωσσικές σχέσεις Ελλάδας και Δύσης: Λεξιλόγιο και διαχρονικότητα της ελληνικής γλώσσας. Στο *Η Ελληνική Γλώσσα* (τρίγλωσση έκδοση), επιμ Α.-Φ.

Χριστίδης, 37-40. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

ΤΟΚΑΤΛΙΔΟΥ-ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ, Β. 1976. Προβλήματα ορολογίας και δανείων. Στο *Προβλήματα της Δημοτικής Γλώσσας (Πρακτικά Συμποσίου)*, 59-63. Θεσσαλονίκη: Τέχνη (Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία).

ΤΟΜΠΑΪΔΗΣ, Δ.Ε. 1988. *Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Επικαιρότητα.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ. [1938] 1981. *Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*. 3ος τόμ. του *Άπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Α.Π.Θ.

[1] **Κείμενο 1:** Calvet, L.-J. 1988: L'enjeu néologique et ses rapports à l'idéologie. Στο *Actes du 13ème Colloque International de Linguistique Fonctionnelle* (Κέρκυρα, 24-29 Αυγούστου 1986), 103-106. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σελ. 104-105.

©

[...] Είναι πράγματι απορίας άξιο πώς μεταξύ της **ποσοτικής** προσέγγισης (ποιες είναι οι μορφές που χρησιμοποιούνται ή που είναι πιθανόν να γίνουν κατανοητές από τους περισσότερους) και της **ποιοτικής** προσέγγισης (ποιες είναι οι πιο καθαρές μορφές, οι πλησιέστερες ή οι θεωρούμενες ως πλησιέστερες στη δομή της γλώσσας· θεωρούμενες, αλλά από ποιον;) είναι η δεύτερη που επιλέγεται εδώ και αυτή η επιλογή μαρτυρεί δύο πράγματα τουλάχιστον, μια πολιτική και μια ιδεολογική πράξη.

α) μια **πολιτική** πράξη καταρχάς: Η γλώσσα, περιορισμένη εδώ στη λεξική παραγωγή, δεν ανήκει σε όσους τη μιλάνε αλλά στις γλωσσολογικές επιτροπές. Και εδώ δεν περιγράφω ένα γεγονός συγκεκριμένα του Μαλί, αλλά κατά πολύ γενικότερο: οι γλωσσολογικές επιτροπές στο Παρίσι, στο Μόντρεαλ ή στο Πεκίνο παρουσιάζουν ακριβώς το ίδιο φαινόμενο, το οποίο εξάλλου συναντούμε και σε περιστάσεις πολύ διαφορετικές, αλλά εξίσου σημαίνουσες. Στη διατριβή του για τη διδασκαλία των κωφών στο Τετουάν (Μαρόκο), ο Hassan Ben Jelloun περιγράφει, για παράδειγμα, τη σύσταση ενός κώδικα (εν προκειμένω ενός συστήματος νευματικής γλώσσας) στον οποίο οι μαροκινές εκπαιδευτρίες και οι αμερικανίδες συνεργάτιδες τους παρεμβαίνουν άμεσα: τα νεύματα που θα χρησιμοποιήσουν αργότερα οι κωφοί είναι κατ' ουσίαν δημιουργήματα ανθρώπων που έχουν την ακοή τους.

β) μια **ιδεολογική** πράξη στη συνέχεια: η επιλογή της «καθαρής» μορφής και όχι του δανείου μεταφράζει τη βούληση της διαφοροποίησης από τις αποικιακές γλώσσες, από τις δυτικές επιρροές ή, γενικότερα, από τις κυρίαρχες γλώσσες. Για μια ακόμη φορά, βρίσκουμε το ίδιο φαινόμενο σε διαφορετικές περιστάσεις, και στην ίδια τάση ανάγονται οι γαλλικές προσπάθειες για την «απο-αγγοποίηση» του λεξιλογίου και οι αγώνες που αφορούν το γλωσσικό περιβάλλον. [...] Ο S.Takdir Alisjahbana μας δίνει για την Ινδονησία ένα περιπλοκότερο και πλουσιότερο παράδειγμα.

«Πλάθοντας νέους Ινδονησιακούς όρους, κατά τη διάρκεια της Ιαπωνικής κατοχής, η προτίμηση για τον καθορισμό των νέων Ινδονησιακών όρων είχε ως εξής: πρώτα κοιτάμε για μια υπάρχουσα Ινδονησιακή λέξη· εάν δεν υπάρχει κατάλληλη ινδονησιακή λέξη για την έννοια, την αναζητάμε στις ποικίλες τοπικές γλώσσες. Αν και πάλι δεν βρούμε στις τοπικές γλώσσες λέξη που να ταιριάζει, θα προσπαθήσουμε να βρούμε μια ασιατική λέξη. Οι διεθνώς χρησιμοποιούμενες λέξεις έρχονταν τελευταίες».

Η διαδοχή των επιπέδων της γλωσσικής αναζήτησης είναι εδώ ενδιαφέρουσα, καθώς μας δείχνει πως το κεντρικό πρόβλημα είναι να αποτυπωθεί στο λεξικό της γλώσσας το σημάδι ενός τύπου εθνικισμού. Αναζητώντας κατά προτεραιότητα στο Ινδονησιακό λεξικό απόθεμα, μετά στο απόθεμα των υπόλοιπων τοπικών γλωσσών, μετά στο απόθεμα των ασιατικών γλωσσών, πριν τελικά γίνει αποδεκτός, επειδή δεν υπάρχει άλλος καλύτερος, ένας όρος

ευρωπαϊκής καταγωγής, μετατίθεται το σημείο έμπωξης του εθνικισμού στη γλώσσα: πράγματι, ο εθνικισμός εκδηλώνεται τις περισσότερες φορές στην επιλογή της γλώσσας –για παράδειγμα, η επιλογή των μαλαισιανών (αναβαπτισμένων σε bahasa indonesia, Ινδονησιακά) ως εθνικής γλώσσας στη θέση της αποικιακής γλώσσας, των ολλανδικών, στην επιλογή του γραφικού συστήματος (στην περίπτωση της Τουρκίας)· εκδηλώνεται επίσης στην αναζήτηση του ιθαγενούς λεξιλογίου· η έννοια της «ιθαγένειας» ορίζεται σε σχέση με ομόκεντρους κύκλους, από το πιο τοπικό στο πιο διεθνές, περνώντας από το περιφερειακό, το ηπειρωτικό κλπ. [...]

Μετάφραση Θεόφιλος Τραμπούλης

[2] **Κείμενο 2:** Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1986. Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική. *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.* 65. Θεσσαλονίκη, σελ. 91-92.

©

Ποια είναι λοιπόν τα κριτήρια που θα επιτρέπουν σε ένα νεολογισμό να χαρακτηρίζεται ως λεξική μονάδα πλασμένη σύμφωνα με τους παραγωγικούς μηχανισμούς της Ν.Ε.; Τα κριτήρια αυτά αφορούν όλα τα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης [...]:

α) Στο φωνολογικό επίπεδο και στη γραπτή μορφή του νεολογισμού το κριτήριο είναι το μήκος του καθώς και ο βαθμός συμφωνίας του νεολογισμού με το φωνολογικό σύστημα της γλώσσας (κατανομή φωνημάτων, συλλαβική δομή κτλ.).

β) Στο μορφολογικό επίπεδο ο νεολογισμός πρέπει να εντάσσεται στα παραγωγικά κλιτικά παραδείγματα του κλιτικού συστήματος της Ν.Ε.

γ) Στο συντακτικό επίπεδο ο νεολογισμός πρέπει να έχει τα χαρακτηριστικά της γραμμ. κατηγορίας όπου ανήκει και να μην παρουσιάζει προβληματική έλλειψη.

δ) Στο λεξιλογικό επίπεδο το βάρος πρέπει να πέσει στα λεξιλογικά μορφήματα και ειδικότερα στις σχέσεις και αντιθέσεις τους με τα άλλα λεξιλογικά μορφήματα του ειδικού λεξιλογίου στο αν είναι ορθό και παραγωγικό το μοντέλο σχηματισμού των, στο αν είναι προικισμένο με παραγωγικότητα στο λεξιλογικό μόρφωμα, δηλαδή αν έχει την ικανότητα να σχηματίζει παράγωγα, στο αν συνταιριάζεται το χρηστικό του επίπεδο με το χρηστικό επίπεδο των άλλων λεξιλογικών μορφημάτων του ειδικού λεξιλογίου, π.χ. αν προέρχεται από το λόγιο λεξιλόγιο, από μια κοινωνική γεωγραφική διάλεκτο κτλ., τέλος στην προέλευση του όρου, π.χ. αν είναι δάνειο.

Τέλος, **ε)** στο σημασιολογικό επίπεδο ο νεολογισμός πρέπει να είναι επαρκώς αιτιολογημένος, να μην παρουσιάζει αμφισημία, ενοχλητικά παρώνυμα ή αταίριαστη συναισθηματική αξία, να είναι μονόσημος κατά το δυνατό, να παρουσιάζει, όπου είναι δυνατό, συστηματική σχέση με το υπερώνυμο και τα υπώνυμά του, να είναι όσο το δυνατό εύκολος στην απομνημόνευση.

Βέβαια δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι δεν αρκεί ένας νεολογισμός να είναι σύμφωνος με το σύστημα της Ν.Ε. για να επικρατήσει για την επιβολή του παίξουν ρόλο και εξωγλωσσικά κριτήρια, που δύσκολα μπορούν να προσδιοριστούν, λ.χ. το γόητρο του δημιουργού τους, η γλωσσική μόδα κτλ.· εξάλλου ο νεολογισμός πρέπει να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της γλωσσικής συνείδησης των ομιλητών. Έτσι από τη διαμάχη ανάμεσα στην τάση για ανανέωση και την τάση για διατήρηση, η γλωσσική βοήθεια των ειδικών και ο γλωσσικός παρεμβατισμός της πολιτείας πρέπει να οδηγήσουν σε μια λειτουργική ισορροπία στο λεξιλόγιο. [...]

[3] **Κείμενο 3:** Calvet, L.-J. 1988: L'enjeu néologique et ses rapports à l'idéologie. Στο *Actes du 13ème Colloque International de Linguistique Fonctionnelle* (Κέρκυρα, 24-29 Αυγούστου 1986), 103-106. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σελ. 106.

©

[...] Από τη σκοπιά του γλωσσολόγου, ο επιδιωκόμενος σκοπός είναι, πράγματι, η μεγαλύτερη δυνατή ευκρίνεια του λεξιλογίου, η μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητά του. Ο γλωσσολόγος, όμως, δεν είναι ο μόνος που ενδιαφέρεται, και είδαμε ήδη πως η πολιτική και η ιδεολογία παρεμβαίνουν ευρέως σε αυτόν τον τομέα. Η θέση του επιστήμονα, λοιπόν, είναι λεπτή. Είτε συμμερίζεται είτε όχι τις επιλογές που θέλουν να του επιβάλουν, οφείλει να παίξει τον ρόλο του κυματοθραύστη και να προσπαθήσει να εξασφαλίσει τον σεβασμό των δικαιωμάτων της γλώσσας και των ομιλητών.

α) *δικαιωμάτων της γλώσσας* από δύο απόψεις: τον σεβασμό των κανόνων της λεξικής παραγωγής, βέβαια, αλλά και τον σεβασμό όσων εγώ θα αποκαλούσα «κεκτημένων δικαιωμάτων»: είναι η περίπτωση των μπαμπάρ· δεν καταλαβαίνω γιατί θα έπρεπε να αντικαταστήσουμε έναν όρο που τον καταλαβαίνουν όλοι διεθνώς, όπως είναι όρος *politiki* με έναν άλλον «γηνγενή» ή «αγνό» τον οποίο δεν θα καταλαβαίνει κανείς.

β) *δικαιωμάτων του ομιλητή* στον βαθμό που πρόκειται για τον συλλογικό δημιουργό, για την κινητήρια δύναμη της γλωσσικής εξέλιξης, και δεν καταλαβαίνω πώς μια επιχείρηση εισαγωγής νεολογισμών θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί παρά τη θέλησή του, ερήμην του. Γιατί σε τελευταία ανάλυση, ο ομιλητής είναι ο μεγάλος απών της επίσημης παρέμβασης στη γλώσσα. Πράγματι, κάθε γλωσσολογικός σχεδιασμός προϋποθέτει μια πολύ συγκεκριμένη άποψη για τη γλώσσα: την άποψη πως μπορούμε να παρεμβαίνουμε στη γλώσσα με υπερβατικό τρόπο, πως μπορούμε να αντικαταστήσουμε με νόμους και διατάγματα την εξέλιξη την οποία η ίδια η ιστορία των γλωσσών μάς δείχνει πως είναι το αποτέλεσμα κυρίως της δράσης των ομιλητών, πως είναι γέννημα του χρόνου. Η εξέλιξη της γλώσσας και οι σχέσεις μεταξύ των γλωσσών είναι κοινωνικό παράγωγο, ο καρπός μακρόχρονης ιστορίας, ενώ, αντίθετα, η γλωσσική πολιτική, την ίδια ώρα που επιταχύνει σε σημαντικό βαθμό αυτή την εξέλιξη, είναι και το παράγωγο μιας παρέμβασης δικαστικού τύπου.

Το *επιστημονικό παράδοξο*, λοιπόν, είναι πως οι γλωσσολόγοι συμμετέχουν σε μια δραστηριότητα της οποίας οι προϋποθέσεις είναι αντίθετες με ό,τι ξέρουν για τη γλώσσα, πως περνάνε από την περιγραφή και την ανάλυση των σχέσεων μεταξύ γλώσσας και κοινωνίας στην άμεση παρέμβαση σ' αυτές τις σχέσεις. Ταυτόχρονα, όμως, σε αυτή τη δραστηριότητα ενυπάρχει *πολιτικός προβληματισμός*. Η ρύθμιση των γλωσσών μεταθέτει τον χώρο παρέμβασης της εξουσίας στο γλωσσικό φαινόμενο, ορίζοντας έναν μικρό αριθμό «ρυθμιστών», οι οποίοι θα επιβάλουν τις επιλογές τους σε ένα μεγάλο αριθμό «ρυθμισθέντων». Η κοινωνιογλωσσολογία, που έχει δείξει με ποιον τρόπο οι κοινωνικές διαφορές, τα παιχνίδια της εξουσίας, έχουν το γλωσσικό τους αντίστοιχο, ενέχεται σήμερα σε ορισμένες πρακτικές (τις οποίες θα αποκαλούσαμε γλωσσική πολιτική ή γλωσσικό σχεδιασμό, δεν έχει εδώ μεγάλη σημασία), οι οποίες ενδυναμώνουν την εξουσία που ασκεί το κράτος στη γλώσσα, ακόμη κι αν οι ίδιες πιστεύουν πως έχουν ως στόχο τους να παλέψουν για την γλωσσική απελευθέρωση του λαού.

Μετάφραση Θεόφιλος Τραμπούλης